

УДК 94(477)«1920/1939»

DOI: 10.30840/2413-7065.1(78).2021.224214

УКРАЇНОЗНАВЧИЙ НАПРЯМОК В КУЛЬТУРНО-НАУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ЕМІГРАЦІЇ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ ХХ СТОЛІТТЯ

Андрій СИДОРЕНКОorcid.org/0000-0003-4144-7936*аспірант кафедри історії світового українства історичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Анотація. У статті досліджено специфіку українознавчого напрямку в культурно-науковій діяльності української військової еміграції. На основі архівних документів та наукових публікацій української військової еміграції з'ясовано витoki культурно-наукової роботи української військової еміграції з огляду на її інтернавання в 1920–1921 рр.; місце українознавчого напрямку в діяльності наукових військових товариств та відповідних відділів музейних установ; українознавчі аспекти, яких торкалися в своїх наукових працях представники української військової еміграції.

У процесі дослідження були отримані такі результати: витoki культурно-наукової діяльності української військової еміграції полягають у діяльності Військової секції при Українській дипломатичній місії та культурно-освітніх комісій, які забезпечували для таборових солдатів читання українознавчих лекцій, проведення літературно-театральних мистецьких заходів, бібліотечну роботу. У діяльності наукових військових товариств та відділів музейних установ українознавчий напрямок виражався у зібранні архівних документів та матеріалів, присвячених Національно-визвольним змаганням 1917–1921 рр., публікації тематичних видань, читанні лекцій з історії України та участі в урочистих заходах та заходах пам'яті, які проводилися в науковому середовищі української еміграції. Представники української військової еміграції в своїх наукових працях торкалися аспектів історії України часів Національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. та козаччини, української етнографії та географії. Вони зуміли акумулювати суттєвий інтелектуальний доробок у галузі українознавства, який і нині є актуальним.

На основі комплексного опрацювання джерел та історіографії проблема діяльності української військової еміграції міжвоєнного періоду розглядається крізь призму українознавчих студій, що є досить нетиповим для вітчизняної історіографії, присвяченій цьому питанню, що дало змогу отримати нові висновки.

Ключові слова: українська військова еміграція; українознавство; військово-наукові товариства; військово-наукові праці.

UKRAINIAN STUDIES DIRECTION IN THE CULTURAL AND SCHOLARLY ACTIVITY OF THE UKRAINIAN MILITARY EMIGRATION OF THE 20TH-CENTURY INTERWAR PERIOD

Andrii SYDORENKO*post-graduate student, Chair of the History of Ukrainian Culture in the World, Historical Faculty,
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

© Сидоренко А.

Annotation. *The purpose of this article is to investigate the specifics of Ukrainian studies in the cultural and scholarly activities of the Ukrainian military emigration. Based on its archival documents and research publications, such issues are covered: the origins of cultural and scholarly activities of the Ukrainian military emigration in view of its internment in 1920–1921; the place of the Ukrainian studies direction in the activities of scientific military societies and respective museum departments; Ukrainian studies aspects concerned by the representatives of the Ukrainian military emigration in their scientific works.*

The research process provided such results: the cultural and scientific activities of the Ukrainian military emigration stemmed from the work of the Military Section of the Ukrainian Diplomatic Mission and cultural and educational commissions, which provided camp soldiers with lectures on Ukrainian studies, literary and theatrical arts, and library work. The activities of scientific military societies and museum departments presented the direction of Ukrainian studies in the collection of archival documents and materials on the National Liberation War of 1917–1921, publication of thematic editions, lectures on Ukrainian history, and participation in ceremonial and memorial events, which were conducted in the academic environment of the Ukrainian emigration. In their research works, representatives of the Ukrainian military emigration touched upon aspects of the history of Ukraine during the National Liberation War of 1917–1921, the Cossacks, Ukrainian ethnography and geography. They managed to have accumulated significant intellectual outcome in the field of Ukrainian studies, which is still relevant today. The achievement of the author of the study is a synthesis created on the basis of a comprehensive study of sources and historiography, which consider the problem of Ukrainian military emigration in the interwar period in the light of Ukrainian studies, which is quite unusual for the respective field of domestic historiography. This made it possible to obtain new conclusions.

Key words: *Ukrainian military emigration; Ukrainian studies; military-scientific societies; military-scientific works.*

Українська військова еміграція міжвоєнного періоду ХХ ст. являє собою дуже цікавий та багатогранний об'єкт для історичних досліджень. Це зумовлено тим фактором, що в 1920–30-х роках втрата української державності була реальною, але ще не доконаним геополітичним фактом (на відміну від ситуації після 1945 року), і, отже, константою функціонування еміграції можна назвати підготовку до продовження боротьби за її відновлення. Прошарок вищого офіцерського складу, який брав безпосередню участь у Національно-визвольних змаганнях 1917–1921 рр., відіграв тут дуже впливову роль. Його діяльність охоплювала низку проблем мілітарної, політичної та культурно-наукової площини. Остання виражалася не лише військово-теоретичними студіями, а й

стосувалася створення низки товариств, метою яких було як акумулювання інтелектуальної спадщини з української історії та культури, так і розробка нових досліджень, котрі, зокрема, містили критичні рефлексії щодо подій Національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Паралельно з цим представники української військової еміграції публікували численні наукові праці, займалися лекційною роботою, поширенням знань серед закордонного українства. Таким чином, українознавчий напрямок був широко представлений у культурно-науковій діяльності української військової еміграції, що й визначає актуальність нашого дослідження. Метою дослідження є з'ясування специфіки українознавчого напрямку в культурно-науковій діяльності української військової еміграції.

Задля реалізації вказаної мети автором поставлено такі завдання:

1. З'ясувати витоки культурно-наукової діяльності української військової еміграції.

2. Визначити основні аспекти українознавчого напрямку в діяльності наукових військових товариств та відповідних відділів музейних установ.

3. Проаналізувати проблематику українознавчого напрямку в наукових працях представників української військової еміграції.

Джерельна база дослідження представлена документами Центрального державного архіву вищих органів влади України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України та низкою публікацій представників української військової еміграції. Історіографічна база дослідження представлена працями П. Гай-Нижника, З. Кисіль, О. Колянчука, О. Кужільної, Р. Мельника, С. Наріжного, І. Срібняка, О. Супронюк.

Витоки культурно-наукової діяльності української військової еміграції можна простежити з таборового життя початку 1920-х років. Так, при Українській дипломатичній місії діяла Військова секція, котра організувала для солдатів не тільки мілітарні заняття, а й українознавчі лекційні курси. Вони стосувалися таких тем, як історія України, історія українського письменства, політична історія українського народу, національна економія, національне виховання, географія України, риторика-красномовність, психологія, національна організація і т. д. При курсах діяла бібліотека, котра забезпечувала слухачів відповідними матеріалами [5, с. 69]. Згодом почали створюватися і культурно-освітні комісії. До прикладу, в польському

таборі Ланцут діяла така комісія у складі представників військових частин, яка за своєю структурою складалася з педагогічної, редакційної, музично-хорової, художньої, театральної та економічної секцій. За їх допомогою був створений таборовий театр імені Т. Шевченка, організовувалися літературні вечори, діяли курси українознавства [10, с. 69]. Однак повноцінна культурно-наукова діяльність української військової еміграції розгорнулася з появою Українського військово-історичного товариства у Польщі, статут якого було затверджено 5 серпня 1920 року. За цим документом, завданнями нової організації мали стати збір матеріалів доби Національно-визвольних змагань та дослідження історії української боротьби за державність. В рамках діяльності Товариства з 1923 року у Каліші (згодом – у Варшаві) почав виходити журнал «Табір». Його основним напрямком була військово-теоретична тематика, але українознавчим матеріалам також надавалося місце. Вони стосувалися передусім подій Української революції 1917–1921 рр. та друкувалися в розділі «Історія визвольних змагань». Це були як спогади, так і наукові публікації військово-історичного напрямку М. Капустянського, П. Шандрука, В. Проходи та ін. [4, с. 106]. У зв'язку з несприятливими суспільно-політичними обставинами та браком матеріального забезпечення на певний час організація зупинила свою діяльність. У 1925 році вона відновила роботу та була перейменована на Українське воєнно-історичне товариство, легалізувавшись через Український Центральний Комітет у Польщі. Ініціативною групою для цього виступили такі військові діячі, як генерал-хорунжий Андрій Вовк (очолив

Управу – керівний орган організації), генерал-хорунжий Всеволод Змієнко, полковник (згодом – генерал-хорунжий) Михайло Садовський та підполковник Варфоломій Євтимович. Наступного року було перереєстровано статут Товариства [8, с. 30]. В 1929 році воно почало видавати журнал «За Державність», який готувався ще з 1927 року та згодом став головним друкованим органом організації. В рамках українознавчих студій на його сторінках публікувалися спогади представників військової еміграції та їх історичні дослідження щодо питань формування українського війська періоду 1917–1919 рр., українізації частин колишньої російської армії після Лютневої революції, історії бойових дій періоду 1917–1921 рр., історії повстансько-партизанського руху на Наддніпрянщині, історії українського флоту, ключових постатей українського війська [11, с. 231–232]. Необхідно згадати і про діяльність Українського воєнно-історичного товариства в середовищі української еміграції загалом. Так, у 1931 році воно ініціювало створення Комітету із вшанування пам'яті 359-ти українських старшин, розстріляних у Базарі. Цей Комітет мав зібрати добровільні фінансові пожертвування для встановлення пам'ятника полеглим. Окрім того, III випуск журналу «За Державність» присвячувався цій трагічній події зокрема і Зимовому походу 1921 року загалом [13, арк. 45].

Низку українознавчих питань порушувало у своїй діяльності й Українське Військово-Наукове Товариство у Празі. Воно було засноване в червні 1931 року за ініціативи генерал-поручика Михайла Омеляновича-Павленка, котрий став його головою. В Управу організації також

увійшли генерал-хорунжий Всеволод Петрів, генерал-лейтенант Володимир Сідорін, генерал-лейтенант Терентій Старіков та генерал-хорунжий князь Костянтин Масальський. Товариство являло собою вкрай цікаву кооперацію представників Збройних Сил Української Держави та УНР з представниками Донської армії на засадах визнання української державності та самостійності. Так, зокрема, донські генерали, виступаючи як його представники перед козацькими організаціями в Брно та Братиславі, проводили українознавчі лекції, котрі стосувалися питань історії, культури та військової справи [13, арк. 43]. Дуже ґрунтовною була лекційно-видавнича діяльність і всередині самого Товариства. Його учасники готували матеріали з низки питань, що стосувалися як військової теорії, так і української історії, географії та краєзнавства, і згодом друкували їх окремими зошитами. В рамках співпраці з Українським воєнно-історичним товариством організація в 1931 році провела науковий захід пам'яті генерал-полковника Миколи Юнакова, матеріали до якого були опубліковані в збірнику «За Державність» [13, арк. 61]. Обидва товариства взяли участь і в підготовці II Українського Наукового з'їзду, створивши за сприяння голови оргкомітету професора Смаль-Стоцького окрему військову секцію.

Говорячи про генерал-поручика Михайла Омеляновича-Павленка як голову Українського Військово-Наукового Товариства у Празі, не можна не згадати про його внесок в українознавчу тематику в контексті діяльності Музею визвольної боротьби України в Празі. Ця установа була створена 4 січня 1925 року, визначаючи за статутом метою

своїї діяльності зібрання, збереження та наукове використання документів та матеріалів, які стосувалися періоду Визвольних змагань 1917–1921 рр. [12, арк. 1–13в.]. Михайло Омелянович-Павленко очолив військовий відділ Музею та увійшов до складу його керівного органу – Управи, яка складалася також із голови – професора І. Горбачевського, заступника голови – професора О. Лотоцького, членів – професорів О. Колеси, В. Біднова, В. Старосольського та секретаря – М. Коновальця. На цій посаді генерал-поручик розгорнув масштабну діяльність щодо збору архівів та матеріалів (пам'ятних знаків, майна тощо) українського вояцтва, котре було інтерноване до таборів Чехословаччини, Австрії та Німеччини, документів колишнього Союзу Визволення України. Він надав на зберігання особисті документи та відзнаки, зокрема нагороду «Залізний хрест», власні публікації військово-історичного та військово-теоретичного характеру [7, с. 78]. Значний авторитет Михайла Омеляновича-Павленка як колишнього командарма Дієвої армії УНР та героя Зимового походу в колах військової та політичної еміграції сприяв тому, що її представники охоче йшли на співпрацю з Музеєм визвольної боротьби України. Зокрема, його фонди поповнилися документами та матеріалами періоду Національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., архівами Союзу організацій бувших вояків Армії УНР та Українських січових стрільців, відбувалися постійні ділові контакти зі Стрілецькою Громадою в Канаді, Союзом українських старшин у Чехії, Українським Академічним Комітетом у Празі та Українським Науковим Інститутом у Берліні [6, с. 96–97, 112]. Завдяки цій

плідній діяльності на базі Музею вдалося акумулювати потужний потенціал українознавчих матеріалів. Характерно, що дослідниками української еміграції ХХ століття вони використовуються й нині.

Українознавче спрямування мали окремі наукові праці представників української військової еміграції. Так, слід згадати теоретичний доробок генерал-хорунжого Миколи Капустянського. Він стосується не лише доби Національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., а й історії України часів козаччини. Зокрема, у своїй монографічній праці «Похід Українських Армій на Київ – Одесу в 1919 році» М. Капустянський комплексно проаналізував перебіг Української революції, дав характеристику її основних етапів та ключових постатей. Високо оцінюючи заслуги Дієвої армії УНР в скрутній ситуації 1919 року, він протиставляв їх політиці уряду Директорії, про яку відгукувався українською негативно: «Вони трималися за свої портфелі й владу і не бажали співпраці з рештою українських партій та відомих національних діячів. Відсутність спільного національного фронту прикро відбивалася як на самій працездатності уряду, так і на нашій справі... До армії цей уряд ставився невиразно; вона, в уяві декого з наших політичних діячів, була чинником другого порядку» [2, с. 32–33]. В той же час М. Капустянський позитивно характеризував Гетьманат Павла Скоропадського, підкреслюючи, що той міг стати соборним консолідуючим державницьким чинником як для Західної України, так і для Дону та Кубані, однак відсутність єдності серед політичних кіл, котрі на перший план ставили суто ідеологічні гасла, завадила втілити це у життя. У своїй

праці «Українська Збройна Сила й Українська національна революція» генерал-хорунжий детально аналізував період козаччини. Так, він вивів генезу витоків цього явища, зазначаючи, що причиною його появи стала експансія Польщі на українські території, обґрунтував його національний характер, за якого відбувалося об'єднання селян та міщан з духовенством і шляхтою. Ретельно описавши низку козацьких повстань, М. Капустянський основну увагу спрямував на Національно-визвольну війну під проводом Богдана Хмельницького. Генерал-хорунжий, зокрема, повністю відкинув історіографічний штамп щодо буцімто проросійської орієнтації гетьмана, зазначаючи, що союз 1654 року із Московським царством мав характер суто військово-політичного договору та був єдиним дієвим виходом з огляду на геополітичну ситуацію того часу: «Отже, Богдан Хмельницький стремів тимчасово об'єднатися з Москвою для військово-політичних цілей, не маючи наміру в дальшому бути провінцією Москви» [3, с. 23].

Українознавчої тематики в історичному контексті торкався в своїх публікаціях і генерал-хорунжий Всеволод Петрів. Так, його розвідки «Стратегічні операції українсько-польської війни 1648–1649 рр. Тези», «Жовті Води», «Річниця Жовтих Вод, Пиляви й в'їзду Великого Богдана до Київа» та «Українсько-московська війна 1708–1711 років. Тези» стосувалися періоду козаччини. На їх сторінках генерал-хорунжий ґрунтовно проаналізував перебіг Національно-визвольної війни 1648–1657 рр. та період гетьманування Івана Мазепи. Низка публікацій В. Петріва стосувалася подій Української революції 1917–1921 рр., у

яких він брав безпосередню участь. Зокрема, у статті «Політичне значіння актів 22/1 1918 та 22/1 1919 р.» генерал-хорунжий називав найбільш вагомими актами того часу IV Універсал Центральної Ради та Акт Злуки УНР та ЗУНР: «Це фактично є єдині акти, що по втраті нашої державності після Княжої доби, після Татарської руїни та Литовської доби, повністю проклямували суверенність українського народу» [9, с. 351]. В той же час В. Петріву була властива певна глорифікація періоду Центральної Ради. Він підкреслював, що «Центральна Рада не була якимсь революційним збіговиськом, бо вона формувалася виділенням представників різних верств населення, яке було впорядковано у громадських організаціях, або виявляло свою волю через з'їзди делегатів, як ось селянство, робітництво, вояцтво, а ці з'їзди заступали мільйони найактивніших людей нашого народу. В Українській Центральній Раді були заступлені не лишень заступники всіх верств і партій українських, але й представники національних меншостей України» [9, с. 351]. Неважко простежити, що ця аргументація йде врозріз із суспільно-політичною реальністю 1917 року, оскільки Центральна Рада була не виборним парламентом, а органом влади кількох політичних партій лівого забарвлення, які не лише не допускали до керівництва праві та центристські рухи, а й декларували класовий підхід до державного будівництва, за якого на маргінес відкидалися чи не найбільш кваліфіковані фахівці військового, аграрного, юридичного, культурного і т. д. напрямків; особливо ж радикальні представники соціалістичних партій взагалі заперечували необхідність формування Збройних Сил та називали відродження

Вільного Козацтва «проявом реакції, котра стає на шляху світовій революції» [1, с. 422–425]. Українознавчий аспект порушували й етнографічні студії В. Петріва: «Значення Самостійної в етнографічних межах України для військової рівноваги Європи», «Полісся», «Програма докладу. Стратегічний огляд теренів, заселених українським народом». Вони торкалися тем етнічних кордонів та географічних особливостей регіонів України.

Проблеми української історії у своїх публікаціях розкривали й інші представники військової еміграції. Так, Національно-визвольним змаганням 1917–1921 рр. були присвячені праці генерал-хорунжого (згодом – генерал-полковника) Олександра Удовиченка «Україна у війні за державність. Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917–1921», «Третя Залізна Дивізія. Матеріали до історії Війська Української Народної Республіки. Рік 1919» та «Третя Залізна Дивізія. Матеріали до історії Війська Української Народної Республіки. Рік 1920», генерал-поручика Михайла Омеляновича-Павленка «Українсько-польська війна 1918–1919», підполковника Олександра Доценка «Літопис української революції» та «Зимовий похід 6.12.1919– 6.05.1920». Глибока фактологічність матеріалу, ґрунтовна джерельна база у вигляді наказів, рапортів та донесень перемежувалися в цих виданнях з особистим бойовим досвідом їхніх авторів.

Таким чином, виходячи із поставлених завдань дослідження, можна зробити такі висновки:

– витоками культурно-наукової діяльності української військової еміграції була робота серед таборових солдатів, у рамках якої читалися українознавчі

лекції, працювала бібліотека, проводилися літературні та театральні заходи тощо. Цю сферу контролювали Військова секція при Українській дипломатичній місії та культурно-освітні комісії в таборах для інтернованих;

– наукові військові товариства та відділи музейних установ провадили українознавчу діяльність у вигляді читання лекцій, тематика яких здебільшого стосувалася питань військової історії України, публікацій періодичних тематичних видань, зібрань архівних документів та матеріалів, присвячених Національно-визвольним змаганням 1917–1921 рр., участі в науково-культурних заходах та заходах пам'яті, котрі проводилися в середовищі української еміграції;

– представники української військової еміграції створили низку наукових праць, присвячених історії України, українській етнографії та географії. Провідну роль серед них відігравала тематика періоду Національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Публікаціям з цього питання було притаманне поєднання глибокої джерельної бази з вагомим чинником емпіричного досвіду представників військової еміграції як безпосередніх учасників подій. Варто підкреслити, що дослідження Національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. мало на меті не лише суто наукове зацікавлення, але й критичну рефлексію задля проєкції отриманого досвіду на перспективи продовження збройної боротьби за відновлення української державності. Користувалася попитом у військових й історія козаччини, яка також аналізувалася в контексті ретроспекції з позицій 1920–1930 рр. Отже, можна констатувати, що представники української військової еміграції міжвоєнного періоду своєю

культурно-науковою діяльністю зробили значний інтелектуальний внесок у подальший розвиток українознавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гай-Нижник П.П. Повалення УНР і переворот П. Скоропадського у 1918 р.: причини і рушійні сили (внутрішні та зовнішні чинники). *Україна дипломатична*. Вип. XI. Київ, 2010. С. 421–461.

2. Капустянський М. Похід Українських Армій на Київ – Одесу в 1919 році. Книга друга (частина III). Мюнхен, 1946. 227 с.

3. Капустянський М. Українська Збройна Сила й Українська національна революція. Саскатун; Саскачеван: Видавництво «Новий Шлях», 1936. 50 с.

4. Кисіль З.Р. Українське воєнно-історичне товариство (1920–1939). *Український історичний журнал*. 2001. № 2. С. 100–112.

5. Колянчук О. М. Українська військова еміграція у Польщі (1920–1939) / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, Наукове т-во ім. Т. Шевченка. Харків, 2000. 277 с.

6. Кужільна О.О. Ідея української державності в науковій та суспільно-політичній діяльності Товариства «Музей визвольної боротьби України» в Празі (1925–1948 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2016. 185 с.

7. Мельник В.М., Мельник Р.П. Діяльність генералів Всеволода Петріва та Михайла Омеляновича-Павленка в організації національної архівно-музейної справи в еміграції. *Історико-культурні студії*. Вип. 3. Львів, 2017. С. 75–79.

8. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1939. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 1999. 272 с.

9. Петрів Всеволод. Військово-історичні праці. Листи. Київ: Українська Видавнича Спілка, 2004. 628 с.

10. Срібняк І.В. Умови перебування та культурно-освітня діяльність інтернованих воєнк-українців у таборі Ланцут, Польща

(січень – серпень 1921 р.) у світлі архівних документів. *Вісник Черкаського університету. Серія Історичні науки*. Черкаси, 2017. № 3. С. 63–72.

11. Супронюк О.К. Збірники «За державність: матеріали до історії війська українського (Каліш–Варшава–Торонто, 1929–1966)»: атрибуція, використання, збереження. *Наука. Комунікація: актуальні тенденції у цифрову епоху*: матеріали Міжнар. наук. конф. (8–10 жовтня 2019 р.): у 2 т. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Асоціація б-к України, Рада дир. наук. б-к та інформ. центрів акад. наук – членів МААН. Київ, 2019. Т. 1. С. 230–234.

12. Центральний державний архів вищих органів влади України. Ф. 4026. Оп. 1. Спр. 1. 2 арк.

13. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 269. Оп. 2. Спр. 125. 97 арк.

REFERENCES

1. HAI-NYZHNYK, P. (2010). The Overthrow of the UPR and the Coup of P. Skoropadsky in 1918: Causes and Driving Forces (Internal and External Factors). *Ukraina diplomatychna* (Diplomatic Ukraine), Vol. 11, pp. 421–461. [in Ukr.]

2. KAPUSTIANSKYI, M. (1946). *March of the Ukrainian Army to Kyiv-Odessa in 1919*. Book Two (Part III). Munich, 227 p. [in Ukr.]

3. KAPUSTIANSKYI, M. (1936). *The Ukrainian Armed Forces and the Ukrainian National Revolution*. Saskatoon, Saskatchewan: Novyi Shliakh, 50 p. [in Ukr.]

4. KYSIL, Z. (2001). Ukrainian Military Historical Society (1920–1939). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* (Ukrainian Historical Journal), Vol. 2, pp. 100–112. [in Ukr.]

5. KOLIANCHUK, O. (2000). *Ukrainian Military Emigration to Poland (1920–1939)*. Kharkiv: NAS of Ukraine; T. Shevchenko Scientific Society, 277 p. [in Ukr.]

6. KUZHILNA, O. (2016). *The Idea of Ukrainian Statehood in the Scientific and Socio-Political Activities of the Society "Museum of*

- the Liberation Struggle of Ukraine” in Prague (1925–1948). [Thesis for Candidate of Sciences degree in History. Specialty 07.00.01]. Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv, 185 p. [in Ukr.]*
7. MELNYK, V., MELNYK, R. (2017). Activities of Generals Vsevolod Petriv and Mykhaylo Omelianovych-Pavlenko in the Organization of the National Archival and Museum Business in Exile. *Istoryko-kulturni studii* (Historical and Cultural Studies), Vol. 3, pp. 75–79. [in Ukr.]
8. NARIZHNYI, S. (1999). *Ukrainian Emigration. Cultural Work of the Ukrainian Emigration in 1919–1939*. Kyiv: Olena Teliha Publishing, 272 p. [in Ukr.]
9. PETRIV, V. (2004). *Military Historical Works. Letters*. Kyiv: Ukrainian Publishing Union, 628 p. [in Ukr.]
10. SRIBNIAK, I. (2017). Conditions of Residence, Cultural and Educational Activities of the Interned Ukrainian Soldiers in the Lancut Camp, Poland, (January–August 1921) in the Light of Archival Documents. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii: “Istorychni nauky”* (Bulletin of Cherkasy University. Historical Sciences Series), Vol. 3, pp. 63–72. [in Ukr.]
11. SUPRONIUK, O. (2019). Collections “For Statehood: Materials on the History of the Ukrainian Army (Kalisz, Warsaw, Toronto, 1929–1966)”: Attribution, Use, Reservation. In: *Nauka. Komunikatsiia: aktualni tendentsii u tsyfrovu epokhu: materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii. 8–10 zhovtnia 2019 r.: u 2 t.* (Science. Communication: Current Trends in the Digital Age, International Conference Proceedings, October 2019. In 2 Vol.), Vol. 1. Kyiv: NAS of Ukraine; Vernadsky National Library of Ukraine, pp. 230–234. [in Ukr.]
12. *Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine*. [in Ukr.]
13. *Central State Archives of Public Organizations of Ukraine*. [in Ukr.]

Витоки культурно-наукової діяльності української військової еміграції можна простежити з таборового життя початку 1920-х років. Так, при Українській дипломатичній місії діяла Військова секція, котра організовувала для солдатів не тільки мілітарні заняття, а й українознавчі лекційні курси. Вони стосувалися таких тем, як історія України, історія українського письменства, політична історія українського народу, національна економія, національне виховання, географія України, риторика-красномовність, психологія, національна організація і т. д. При курсах діяла бібліотека, котра забезпечувала слухачів відповідними матеріалами.